

TRACTATUS
 SECVNDVS.
 DE VSV.

Quomodo hæc nostra aqua incalescat
 & efferveat, an in ipsis venis ubi fo-
 cus calor est, an verò extra venas
 per continuitatem partium agente spiritu sul-
 phureo vehementer & magna in copia, indi-
 candum est, Deo volente, commodiore tempore,
 plura namq; de his nostris therms con-
 scribere in animo habeo. Nunc verò de temperie, viri-
 bus & usu pauca referam. Et quantum ego ex
 destillatione, decoctione, ustione, & evapora-
 tione naturali, cui fides habenda est maxima,
 (propterea, quod in artificiali qualitas nova in
 aquas, quæ in ipsis non est, introduci potest)
 etiam ex gustu, visu, seu ijs, quæ ab aqua in
 canalibus & alijs in locis deponuntur seu sepa-
 rantur, tandem etiam ex effectu colligere potui,
 nostre therma constata sunt ex nitro salis parti-
 cipe, calcario saxo, alumine, spiritu sulphureo,
 rubrica, chalcantuo, & bolo alba. Quod nitrum
 salis particeps contineant, probant cum multa
 alia, tum præcipuè gustus & visus. Illud enim
 copiose in ipsorum canalium parietibus concre-
 tum, nec non alijs in locis vt petris, adhare-
 scens.

scens cernitur : gustus etiam acredinem penetrabilem cum fervore ingentem percipit indicationes manifestas nitri. Salis etiam nota manifesta ijs fiunt qui gustu reliquos superant, & multis enim cum gustarent hanc aquam, salem in ea esse audiri, deinde etiam sensu salis nota deprehenduntur, Hi enim quibus cutis ab aqua usu tepidiorē corrosa est, de salis mordacitate & acredine saepe conqueruntur. Audiri etiam à senioribus incolis, cervos cum adhuc silvæ copiosæ essent, & paucæ domuncula, ad canales aquarum ligneos descendisse, & sal ab ijs abrafisse & linxisse. De saxo calcario res non est controversa, omnes enim saxum calcarium tam in canalibus quàm extra canales & terræ cuniculis copiosum cernunt. Alumen gustus refert, si præsertim aqua refrigerata fuerit. Visus, licet confundi propter coniunctionem cum nitro, sale, & saxo calcario, & quod sint hæc omnia eiusdem ferè coloris videatur, tamen alumen velut plumosum in quadam evaporatione in muro quodam fonti vicino concreta, ad sensum monstrari potest, ut in posterum nulli dubium, an alumen in his aquis insit, esse possit, etsi multos atq; præstantissimos medicos sciam, qui omnino alumen in his thermis nostris inesse negent. Præterea effectus quoq; monstrat, alumen esse in aquis nostris: roborat enim ventriculum, appetentiam excitat, & omnes partes nervosæ

confortat, quod certè neque nitrum, neque calx & sulphur faciunt. Tandem etiam natura loci ostendit alumine imbutas has aquas esse. in vicinia enim fodinae minera aluminosa reperiuntur. His igitur munitis argumentis affirmo, nostras thermas alumine quoque imbutas esse. Quod sulphur habeant, ostendit odor, qui est certissimus index sulphuris. Si enim quis vel vimen, aliquod vel culmum straminis ad aquam destillantem suspendat, & per eum aliquot diebus & noctibus aquam descendere & destillare sinat, statim saxum calcarium circa culmum ad formam & figuram illius convolvetur & concreset, inde si culmum aut vimen extraxeris, statim cavitas illa, vnde culmus extractus est, odorem sulphuris spirabit & referet. Præterea saxi calcarii exustio sulphur commonstrat. Cum enim saxum calcarium iam ferè exustum est, ignis caruleus & flavus circa illud saxum errans spectatur, cum tetro odore qualis est sulphuris, vnde manifestissimum est, has aquas sulphur (etsi quidam Medici fuerint, qui illud quoque negarint) habere. Ab isto autem igne, calcis ustulatores indicium sumunt, satis exustum esse saxum, & nunc calcem factam esse. Utrum verò spiritus sulphuris, an verò ipsa sulphuris substantia in his nostris insit, multi fuerunt qui dubitarent. Ego verò magis declino in eorum sententiam, qui spiritum sulphureum esse

um asserunt, propterea, quod nunquam substantiam sulphuris deprehendere potuerim. Si enim substantia illius inesset; sine omni dubio illa circa fontem & scaturiginem concreta spectaretur, ut ego Neapoli à Pozolo alla sulphurata, sulphur in substantia circa ebullitionem concretum vidi. Sed ne mica quidem sulphuris in substantia ad hos nostros fontes cernitur. Unde miror, quomodo quidam Medici assisuerint, scribere has nostras thermas à prædominio esse sulphureas. Rubricam in aqua inesse ostendit quoque sensus & loci natura. Sensus quidem visus, ego enim in ijs canalium parietibus, ubi aqua lento fluxu destillat, rubricam vidi, atque eam manibus meis subpinguem tractavi. Feci etiam periculum cum ramo piceæ, quem aqua immissum, per duos dies & tot noctes ibi reliqui, post verò illos dies illum ramum rubricæ plenum extraxi. Loci etiam natura idem probat, si sensui credere nolimus, multas enim acidulas novi in vicinia, quæ rubricam producunt, ipse enim canales illos terreatos, per quos aqua acida labitur rubricæ plenos conspexi, & credo harum acidularum aquam in hac minera non nisi calore à calida nostra differre, etsi sciam multa alia esse quib. inter se differant. Chalcanthum probat gustus, ego enim, ut ante indicatum est, venas virides non procul à fonte reperi, & mineram illarum gustans,

percepi astrictionem quandam cum acredine,
 immisi etiam decoctum gallarum in aquam cali-
 dam, & deprehendi eam colorem quandam sub-
 nigrum contrahere, quod certe non fieret, si om-
 nino nihil chalcantibi in aqua inesset: præterea
 sunt in vicinia vena multa chalcantose, ex
 quibus chalcanthum desumitur & excoquitur.
 Bolum albam & pinguem, calidam nostram ha-
 bere ostendit etiam visus, nam ad fontem &
 alia loca cernitur densata & compacta, & mi-
 scetur interdum in densatione cum rubrica. Vidi
 præterea colles statim in vicinia ex hac bolo con-
 flatos, per quos sine omni dubio aqua fluit, &
 ab ijs hanc materiam abradit, quæ feruore co-
 acta in materiam saxo calcario non absimilem
 abeat. Prædominantur in his relictis mineris
 nitrum & saxum calcarium. Sunt enim hæc due
 minere copiosæ in thermis nostris: nitrum enim
 non solum in ipsa aqua, sed in evaporatione quo-
 que copiosè inest, nec solum in parietibus cana-
 lium & alijs in locis accretum, sed etiam in ter-
 ræ pavimentis cernitur. Præterea ipsius abun-
 dantiam ostendit præcipua operatio, quæ in his
 aquis manifestè deprehenditur. Abstergit enim
 fortiter & potenter calida nostra, quod alias
 non fieret, si minor quantitas nitri inesset. Saxi
 calcarij copiam monstrat res ipsa, ubique enim
 illud spectatur, vbi hæc aqua fluit aut ebullit.
 Præterea tota hæc vallis, vbi oppidulum no-
 strum

strum situm est, calcario hoc saxo abundat, tandem operatio ipsa argumentum evidentissimum huius rei ostendit, saxum hoc in magna copia in calida hac inesse, validè enim & potenter exsiccet. Hæc actio in nulla reliquarum minerarum tam evidens & magna reperitur. Quapropter cum se sensui hæc ostendat, nullius etiam quam calcarij saxi propria esse videtur, etsi sciam in reliquis etiam vim resiccandi inesse, tamen illa tam valida & magna in calida nostra non inesset, si saxum calcarium abesset. Hæc duæ igitur minere, nitrum scilicet & saxum calcarium in his aquis nostris prædominantur: quod etiam præcipuè hæc duæ operationes comprobant, absterfio nimirum & resiccatio, seu quæ ex hac sequitur, consolidatio. Abstergunt enim, exsiccant & consolidant potenter, quod præcipuè in scabiosis & vlceribus magnis, nec non in tumoribus ex pituita & flatibus magnis, nec non catarrhis quarumcunq; partium frigidis & humidis notum & manifestum est. Reliquæ actiones ex alumine, sulphure, sale, rubrica seu ferri materia, & bolo alba pendent, roborandi scilicet, colliquandi & attrahendi. Ut autem de primis qualitatib. primo loco dicamus, de temperie calidæ huius prius aliquid referendum est. Et quoniam hæc duæ minere, nitrum scilicet & saxum calcarium, prædominium habent, & reliquæ quarum vires non tam aequè valentes

C 5 sunt.

sunt, cum his in agendo semper concurrunt, col-
 ligo hanc calidam aquam plus resiccare quàm
 calefacere, plus calefacere quàm refrigerare.
 Resiccatio enim non solum in saxo calgario, in
 quo maxima inest, sed etiam in reliquis, ut alu-
 mine, sale, præcipuè verò rubrica seu bolo al-
 ba, hæ enim minera etiam validè resiccant.
 Calefactio verò in nitro, sulphure, sale, & qui-
 busdam alijs, quæ ex partium tenuitate & acre-
 dine, non propria substantia & qualitatibus
 evidentibus calefaciunt, inesse manifestè senti-
 tur. Refrigeratio verò in alumine, rubrica &
 chalcantio. Atque refrigerat rubrica quidem
 non quatenus pinguis est, sed quatenus terre-
 narum partium & mater ferri est. Ita resicca-
 tio triplo vincit refrigerationem, duplo verò ca-
 lefactionem: Quod etiam ex eo manifestum fit,
 quod resiccatio non solum in calefactione, sed
 etiam in refrigeratione inest, nisi interdum in
 refrigeratione humectatio accidat per accidens,
 attractis nimirum humoribus in carne muscu-
 losa sub cute retentis. Ita si ex his qualitati-
 bus & actionibus vsum elicere velimus, omni-
 bus morbis frigidis & humidis, talibus etiam
 corporibus, præsertim humidis, quæ resicca-
 tionem & calefactionem postulant, aqua hæ
 prosunt, nec non calidis, si tepidis ijs & refri-
 geratis quis utatur. Quod ad qualitates secun-
 das attinet, aperiunt, penetrant, incidunt, re-
 solvunt,

solvunt, colliquant, attrahunt, corroduunt, ab-
 stergunt, astringunt & consolidant. Aperiunt
 & penetrant propter nitrum, incidunt cum ob
 hoc, tum ob sal, colliquant & resolvunt ob sul-
 phuris vim, nitri & aluminis. Attrahunt cum
 ob relatas mineras, tum etiam propter alu-
 men & atramentum & facultatem ferri, qua
 in rubrica inest. Ad attractionem enim duo
 hac praecipue concurrunt, apertio & colliqua-
 tio primum, deinde earum partium, in qui-
 bus humores colliquati consistunt, astrictio:
 priores duae operationes à nitro, sulphure &
 sale dependent, posterior vero ab alumine, atra-
 mento, & rubrica ferri particeps. His enim mi-
 neris subtilis nitri, sulphuris & salis quoque
 partes animantur, ut attenuati humores pec-
 cantes per astrictionem attrahantur. Corro-
 duunt & abstergunt propter nitrum, alumen &
 atramenti qualemcunque vim, sed aqua refri-
 gerata & tepidiore existente. Astringunt ob
 easdem mineras. Consolidant cum ob commu-
 nem reficcationem, tum etiam ob bolum al-
 bam, rubricam, & praecipue calcem, interve-
 niente levi astrictione, sed aqua calida, quan-
 tam quidem sensus ferre potest, non tepida &
 refrigerata existente. Quare autem diversas ha-
 beat vires, modo calida, modo tepida existens
 aqua, ut nunc corrodat tepida, nunc consolidet
 calida, in proprio capite referetur.

Ex his

Ex his autem indicatis facultatibus & affectio-
 nibus colligere licet, has thermas omnibus pi-
 tuitosis naturis, crassis & obesis, refrigeratis
 nimis & humidis corporibus conferre, omnib.
 morbis frigidis & humidis, frigidis vero ex sic-
 citate, & calidis ex humiditate. Quemadmo-
 dum etiam corporibus prodesse possunt, sed non
 eadem ratione: magis enim humidis quam sic-
 cis conferunt, si caliditas magna cum humidi-
 tate non coniungatur, nec obsunt siccis si sicci-
 tas non valde terrea, nec ex calida causa fue-
 rit, aliàs humidum magis impressionem aquæ,
 siccum minus sustinere potest. Ut autem rem ad
 speciem transferam, dolori capitis à frigiditate
 humida orto, medentur, ad epilepsiam quoq; &
 apoplexiam dispositis vtilis sunt. Novi enim ex-
 emplum incipientis apoplexia, quæ per vsum ha-
 rum aquarum est curata. Sed diligens omnino
 respectus & cura adhiberi debet, ne patientem
 in maius malum coniciamus, & fiat omnino
 apoplecticus is, qui ad apoplexiam erat disposi-
 tus, motis nimirum in capite humoribus, aut
 attractis novis eò, quod facile fieri posset, si sine
 discrimine aquis uteremur, aut non opportu-
 num stillicidium capiti applicaremus, novi enim
 exempla eorum, qui propter intempestivum stil-
 licidium facti sunt apoplectici, cum antè non es-
 sent. Profunt etiam vertigini, catarrhis frigidis
 & humidis, sed omnino etiam hoc observandum
 est, ne

est ne sine capitis aut aliarum partium mittentium purgatione patientem ad has aquas mittamus, aut sine discrimine bibere aut lavare sinamus, alias enim fieri posset, ut colliquatis & motis humoribus, novum malum vel in capite vel pectore concitemus. Prosunt etiam oculorum atq; aurium affectionibus frigidis, etiam tussi, dyssnææ, asthmatis, atq; similibus alijs affectibus, qui originem à frigidis, & crassis humoribus ducunt. Sed advertendum est, ne hi hectici aut phtisici sint, qui eiusmodi malis sunt obnoxij, ferre enim aquas has tales non possunt, præsertim si lavent. Si verò phtisis esset in principio, potionem suaderem, lotionem nequaquam, propterea quod potio non ita impleat ut lavatio cerebrum, nec colliquet sine evacuatione. Prosunt refrigerato ventriculo, sive is intemperiem frigidam per essentiam, sive per consensum, & contentis in eo frigidis humoribus patitur:

Intestinis frigidis, colicis doloribus, dysentericis, si febris non affuerit per essentiam, lientericis, atq; alijs passionibus intestinorum frigidis: Hepatis affectibus, si hi non in essentia visceris, sed instrumento & meatibus constiterit, item obstructionibus sine inflammatione, cachecticis, flatuosis. Item lienosis, calculosis, nephriticis, præsertim renum obstructionibus & ulceribus, habita tamen ratione caliditatis renum, quemadmodum in obstructionibus & frigiditate ventri-

ventriculi caliditatis hepatis. Vesica tumoribus
 atq; vlceribus. Uteri etiam affectibus varijs,
 si quis scopum habeat resiccandi & abstergendi,
 prosunt, præcipuè verò frigidis & humidis illi-
 us passionibus, cum propter hanc causam femi-
 na concipere non potest. Mensibus albis &
 menstruorum retentioni mirificè opitulatur.
 Etiam tremulis, sed non ex siccitate resolutis,
 convulsis, si propter plenitudinem & frigidos
 & crassos humores tales facti fuerint: si verò
 ob siccitatem & inanitionem, non prosunt. Ar-
 thriticis quoq; & podagricis, atq; omnib. ner-
 vorum passionibus ex materia frigida & crassa
 ortis, nisi eiusmodi affectus omnino inveterati
 sint, & nervosa partes omnino corrupta &
 dissoluta, aut arthritis & podagra à causa ca-
 lida & sicca dependerint: in eo enim casu ob-
 sunt. Item tumoribus pedum, sed non ex hy-
 drope, sed crisi aliorum affectuum aborta. Item
 scabiosis, leprosis, impetiginibus, serpiginitibus,
 & similibus affectibus propter penetrationem
 & incisionem insignem, nec non absterisionem
 & exiccationem ingentem. Vlceribus quoque
 magnis. Sed hoc observandum est, ut si vlcera
 sint à salsis & atrabilarijs humoribus, aut etiam
 biliosis, corpus prius antequam aquis viatur,
 bene purgetur, aliàs enim vlcera fiunt maiora
 stimulatjs & attractis illis. Videndum etiam ne
 illa vlcera ex morbo Gallico, aut adustis humo-
 ribus,

ribus, orta sint, in hoc enim casu aqua non profunt. De leprosis hoc affirmare possum, quod quidem in exterioribus partibus curentur, sed hoc metuo, ne epar magis ob lavationem incalascet, quã in re ut affectus est periculosus, ita iudicio non vulgari est opus. Hoc tamen scio, ietur leprosi à potu minus incalascere, magis verò à lotione. Gallica autem lue infectis in lotione obsunt, in potu verò non sunt inutiles. Lotio enim perinde excalefacere hepar aliàs præter naturã calidum, nec non vlcera cutis consolidare potest, cuius ratione virulentia illa Gallica retrocedere, & hepatis naturam vehementius affligere potest: vnde quidam aut in febres aut marasmmum incidunt, aut cachectici aut omnino hydropici efficiuntur, quemadmodum experientia quotidiana hæc ostendit. Profunt etiam dislocationibus articulorum & distortionib. Exempla enim aliqua novi, quibus tendines & ligamenta exicatis humiditatibus roborata fuere, & articulus ad suam constitutionem redire incepit. Ac quemadmodum hæc aqua omnibus morbis frigidis adversantur, eosq; frangunt & debilitant: ita calidos affectus nequaquam pellunt, propter eam quam habent cum illis similitudinem. Quapropter diligens & accurata observatio necessaria erit, ne in his erremus. Ut autem rem breviter absolvam, PRIMVM referam, quib. aut prodesse aut obesse aqua nostra possint.

D

S E =

SECUNDO, quibus aut intra corpus affumi, aut externas illius partes lavari tantum, aut utrunq; conveniat.

TERTIO, quodnam tempus sit commodè accedendi thermas nostras, atq; ijs utendi.

QUARTO, quomodo patientes se preparare debeant antequam eas accedant.

QUINTO, quæ observari ab illis conveniant in usu ipso.

SEXTO, quæ post usum ipsos facere oporteat, cum vel adhuc in thermis sunt, vel iam discedunt. Atq; de his sex capitib; aliquid ordine commemorabo.

CAP. I.
DE IIS, QUIBUS AVT
PRODESSE AVT OBESSE
thermæ nostræ queant.

ETSI paulò antè de morbis, quibus calidæ nostræ prodesse, quibus etiam obesse queant, aliquid relatam sit: tamen cum eam rem vix tetigerim, placuit mihi peculiare caput huic inscribere, & pluribus verbis eam explicare. Duo in hac tractatione consideranda sunt. corpus in quo morbus hæret aut futurus est. Sæpe enim contingit, ut consideratione naturæ morbi, aquæ ad usum necessaria videantur, corporis autem vel imbecillitate, vel extenuatione, vel caliditate & siccitate impediuntur. Al-

TUM